ADRIAAN VAN DIS

TROOST EN NOODZAAK

Met *KliFi, woede in de republiek Nederland*, schetst Adriaan van Dis (74) een verward Nederland waarin alle boze dromen werkelijkheid zijn geworden. Een raar boek moest het worden. Van Dis: “Ik hoop dat als je het uit hebt, je je enigszins ongemakkelijk voelt.”

TEKST **MINOU OP DEN VELDE** BEELD **ANNEMARIJNE BAX**

‘Als ik nu negentien was zou ik waarschijnlijk rapper zijn geweest’

Een kwartier voor de afgesproken tijd stapt Adriaan van Dis het tuinhuis van zijn uitgeverij binnen. Laagjes wol worden afgepeld, uit een papieren zak verschijnt een broodje filet americain. Er klinkt een genietende kreun. We praten over de hoofdpersoon van *KliFi,* de 84-jarige schrijver Jákob Hemmelbahn, volgens Van Dis een uitvergrote versie van hemzelf. “Hij is een susser, een polderaar, die radicaliseert omdat hij geconfronteerd wordt met mensen van wie hij voorheen wegliep. Dat is een oud thema in mijn boeken. Het verhaal speelt in een uitgesteld heden. Hemmelbahn heeft zich teruggetrokken op het platteland en wordt getuige van een natuurramp die verzwegen wordt. Vandaar de titel KliFi, afgeleid van klimaatfictie. Door arme mensen en randfiguren die vanuit ‘De kuil’ hun toevlucht zoeken op zijn terp, worden zijn ogen geopend voor de wereld om hem heen. Hij heeft het gevoel dat hij hun verhaal moet vertellen, maar voor hij het weet worden zijn notities onderdeel van het systeem van onderdrukking. Het is een kleine roman tegen het zwijgen, die laat zien hoezeer wij ons aanpassen. Dictatuur is geen dwangbuis, het is een huid. Je groeit erin.”

In welke stemming heeft u *KliFi* geschreven?

“Uit een gevoel van noodzaak, voor mezelf. Omdat ik sprak met iemand van mijn leeftijd die ooit is gevlucht vanuit Hongarije en zei: ‘Deze tijd doet me zo denken aan mijn kindertijd, waarin we voorzichtig moesten zijn met wat je wel en niet kon zeggen. Een tijd waarin mensen werden ingedeeld in mensen die deugen en mensen die niet deugen.’ Toen las ik *The Captive Mind* van Czesław Miłosz en dat was een eyeopener. Verdomme, dit gaat over nu! Over wat we tolereren, hoeveel ruimte we inleveren. Ik ben bang dat alles wat niet in de maat meeloopt terzijde wordt geschoven. Niet alleen de ‘asocialen’, maar ook lastige geleerden en querulante types. Daarna las ik *The Velvet Prison*, waarin een Hongaarse dissident beschrijft hoe zelfcensuur ontstaat. Daar betrap ik mezelf ook op. Ik heb mijn taalgebruik veranderd, en terecht. Het n-woord komt niet meer uit mijn mond, maar in *De wandelaar* kwam het nog voor. Je groeit, dat is gunstig. Maar we leven ook in een *cancel culture*. Er zijn uitgeverijen in Amerika waar ze *sensitive readers* hebben. Wat betekent dat voor de literatuur? Mogen we nog ironiseren en kwaadaardige karakters beschrijven?
Ik speel een gemeen spelletje in mijn boek. Sommige mensen denken: die premier lijkt op Baudet. Maar veel van wat het ijdele ventje zegt zijn uitspraken van linkse politici, die zich ook op de nationalistische borst slaan. Prachtvolk dat we zijn. Maar de Nederlander bestaat allang niet meer. Europa is een sociaal laboratorium! We vormen een bij elkaar geklonterde nieuwe wereld. Daar pleit *KliFi* voor. Lang leve het afwijkende. En kijk maar in de spiegel als u het er niet mee eens bent.”

Op zijn 58ste tijgt Adriaan van Dis naar Parijs, ‘om weer jong te worden’. In 2012 verruilt hij zijn *chambre de bonne* voor een houten huis in de Achterhoek, op zoek naar grond onder zijn voeten. Inmiddels woont hij weer in Amsterdam, dat hij ooit ‘de stad van de zelfgenoegzaamheid’ doopte. “Dat vind ik nog steeds. Maar ja, mijn vriendin woont hier in de buurt. In zekere zin ben ik voor de liefde teruggegaan. En ook wel… Het interessante is dat het platteland wordt geconfronteerd met de voornemens van de stad. Windmolens zie je niet in het centrum van Amsterdam, maar wel op het platteland. Asielzoekers komen wonen tussen mensen die dat niet gewend zijn, dat zorgt voor frictie. Er worden veel milieueisen en veranderingen op de provincie afgewenteld. Zo is er op het platteland een groot wantrouwen tegen de staat ontstaan, zoals we zagen bij de acties van Farmers Defence Force. Zelf heb ik dat wantrouwen ook sterk meegemaakt. Ik heb een dreigbrief gekregen, en dat soort gedoe. Ik kan afdalen wat ik wil, maar goed, ik ben ook elitair, ook al doe ik mijn best daaraan te ontkomen. *KliFi* is in Amsterdam geschreven, maar speelt zich sterk af op het platteland. Ik ben een enorme kwek, dat heb ik van mijn moeder geërfd. Ik onderhield veel contacten met arme mensen, boze mensen, en mensen die in dingen geloven waarin verstandige mensen niet geloven. Dat was een interessante confrontatie, maar ik was er soms ook dodelijk alleen. Ik wilde terug.” >

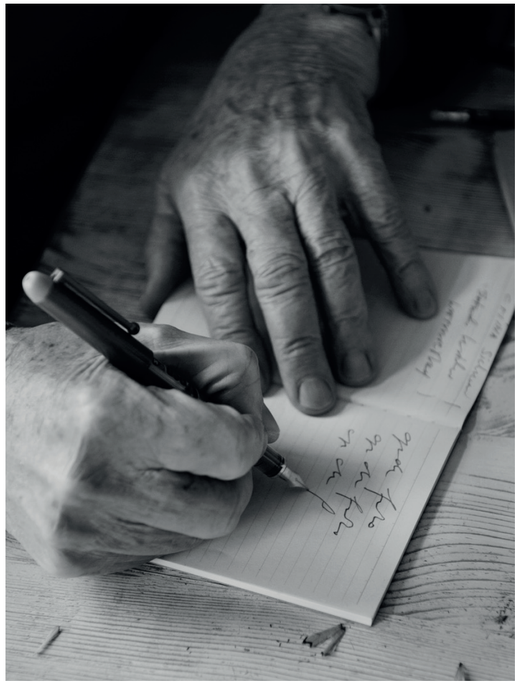

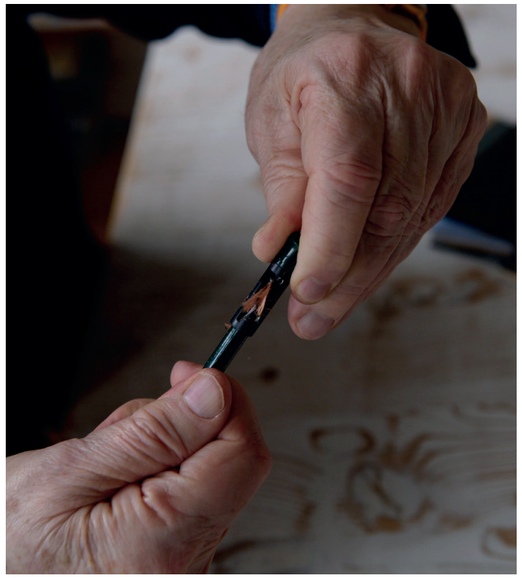

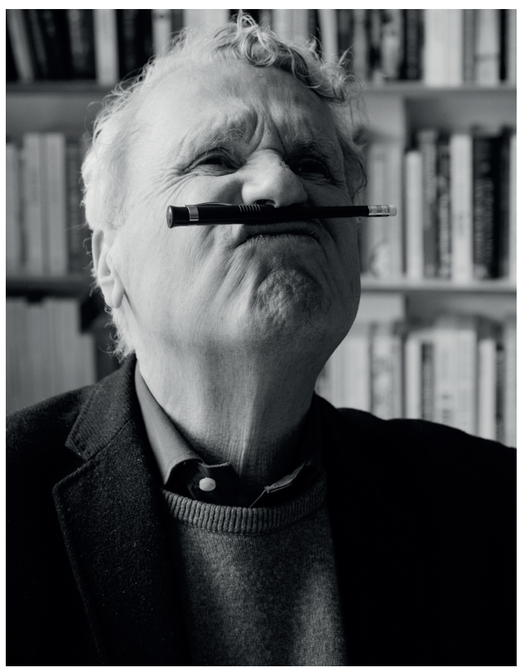

Dat moet pijnlijk zijn, want u heeft uzelf altijd een bruggenbouwer genoemd. Staat u nu met lege handen?
“Nee. Ik verbaas me vooral over de heftige meningen en de grote woorden die weer worden gebruikt: tuig, eencelligen, kansarmen. Mijn diagnose voor de huidige tijd is: testosteron en geilheid. Mannen van 32 die kennelijk enorm opgewonden raken van het lospeuteren van een steen uit het plaveisel. Ik ben een wanhopige optimist. Wil je gelukkig oud worden, dan moet je begrijpen dat de samenleving verandert, verkleurt. Je moet niet bang zijn voor een Somalische verpleegster die je de hemel in zingt als je 98 bent. Ik kom veel op scholen en ben me bewust dat ik in hun ogen van een andere planeet kom. Alsof ik uit een tijdmachine ben gesprongen. Ze hebben geen idee waarmee ik bezig ben. Dus ik heb mijn rol allang veranderd. Ik vertel niks meer, ik kom om naar hen te luisteren en stel vragen. Mijn contact met jonge mensen heeft iets gedaan met mijn taalgebruik. Ik vermijd moeilijke woorden, voor zover ik ze niet al vermeed.”

De zinnen in *KliFi* stuiteren op elkaar, kort en ritmisch. Alsof u in de hiphopfase van uw carrière bent aanbeland.
“Ik ben zeer geïnteresseerd in hiphop, ook omdat ik mijn eigen toekomst wil begrijpen. Als ik nu negentien was zou ik waarschijnlijk rapper zijn geweest, want ik kan rijmen als de beste. Ik had toen ik *KliFi* schreef heel sterk iets van: ik doe waar ik zin in heb. Ik wilde een raar boek maken. In het luisterboek laat ik mensen in allerlei accenten praten, wat niet meer mag, maar het kan me geen flikker schelen. Ik laat mensen ook lekker krom Nederlands praten als het uitkomt, want ik hoor niet anders om me heen! Dus dat moet langzamerhand ook maar eens in de literatuur plaatsvinden.”

U begint vroeg in de ochtend te schrijven.
“Om een uur of zes trek ik mijn trainingspak aan en ga na het luisteren naar de ochtendradio achter mijn schrijftafel zitten. Ik heb meestal ’s nachts al wat geschreven, want om drie uur word ik bezocht door de nachtredacteur. Die heeft lumineuze ideeën. Er ligt altijd papier naast mijn bed. Omdat ik alles eenzijdig print, gebruik ik de achterkant heel zuunig om op te schrijven. Ik ben een enorme potloodfan. Kijk, mijn lievelingspotlood heeft een puntenslijper in de dop. Vaak tik ik alles snel uit, want mijn handschrift blijft maar een paar uur leesbaar.”

En dan telefoon uit, muziek aan?
“Vreselijk, ik heb Classic FM ontdekt, een soort *music for the millions*. Daarmee creëer ik een wolk van geluid tegen de achtergrondruis van de stad. Zalvende klanken, om de dissonant in mijzelf in evenwicht te brengen.” Lachend: “Wat kan hij het mooi zeggen, hè? Gadverdamme. Sorry, hoor.
Ik ben begonnen aan een nieuwe roman, maar die staat op een laag pitje, want ik heb ook nog een dik boek gemaakt met korte verhalen, >

‘Om een uur of zes trek ik mijn trainingspak aan en ga na het luisteren naar de ochtendradio achter mijn schrijftafel zitten’

OVER ADRIAAN VAN DIS

Adriaan van Dis (1946) debuteerde na zijn studie Nederlands in 1983 met de autobiografische novelle *Nathan Sid*. Vanaf dat jaar begon hij ook zijn spraakmakende interviews met internationale auteurs in het VPRO-programma *Hier is... Adriaan van Dis*, waarmee hij zijn eerste Zilveren Nipkowschijf won. Van Dis schreef boeken over reizen naar China, Japan en Afrika en over sociale tegenstellingen in Parijs, waar hij twaalf jaar woonde. In 2015 werd zijn complete oeuvre van toneelstukken, poëzie, essays en romans geëerd met de Constantijn Huygens-prijs.

‘Ik schrijf me vrij en ik lees me op reis’

toneelstukken. Dat noem ik *Nadis*, want mocht COVID-19 mij onverhoopt pakken, dan kan de begrafenis worden betaald.”

Uw papieren zwanenzang.

“Ja! Dat heb ik keurig in een map gedaan en aan mijn redacteur Tilly Hermans gegeven, zodat er niemand in mijn computer hoeft te roeren. En ik heb een graf gekocht. Heerlijk, ik kom in Bergen te liggen. *The more you think of dying, the better you will live*, zei Dorothy Parker. Ik ben in maart vorig jaar enorm gaan opruimen. Ik heb een vuilniszak met dagboeken weg gemikt, zo onder de boom naast de vuilnisbak. Maar ik heb wel een fantastisch dagboek bewaard van mijn reis in 1969, negen maanden lang richting India. Dat is zo scandaleus dat dat pas na mijn dood kan verschijnen. Een jongeman op zoek naar zuiverheid. Maar die wel zijn geld bij elkaar moet verdienen.”

Met onfatsoen?

“Zoiets. Dat dagboek bevat geen zinnen die ingelijst kunnen worden, maar het is zorgvuldig bijgehouden. Het gaat over de kibboets, wonderbaarlijke avonturen onderweg. Mijn duim ophouden en met vrachtwagenchauffeurs mee, dwars door wat toen Perzië heette. Op reis houd ik nog steeds een dagboek bij, in kleine Muji-boekjes. Want ik ben als de dood om iets te vergeten, en überhaupt leef ik om te herinneren.”

Ik begreep dat u zich bij elk boek een week opsluit met uw redacteur Tilly Hermans?

“Tilly leest het allemaal als het nagenoeg af is. Ik schrijf associatief, en zij wijst altijd verstandig op dingen waarmee ik moet schuiven. Zodat het spannender wordt en ik niets te vroeg weggeef. Vroeger gingen we in Limburg op Landsrade zitten, boven op een berg. Daar kon je boerderijtjes huren. ’s Morgens werkten we twee, drie uurtjes en ’s middags maakten we een grote wandeling. Het was vriendschap, en iets afmaken. Heerlijk vrolijke gesprekken. Nu gaat dat minder intensief. Je leert natuurlijk als schrijver, die afhankelijkheid wordt minder. Maar ik smeek haar nog steeds om haar tegenstem en tegenstand. Ik heb niks aan mensen die zeggen: het is prachtig, je bent geniaal.”

De telefoon gaat, Van Dis neemt op. “Liefje, ik ben op de uitgeverij. Ik bel je straks.” >

LEZEN VOLGENS ADRIAAN VAN DIS

OVER DE SLAVERNIJ

“Anton de Kom is een verzetsheld, maar in de geschiedenisles op school kwam hij tot voor kort nooit aan bod. Dit boek schreef hij in 1934. Ik weet hoe slecht de slavernij was, maar als je hoofdstuk na hoofdstuk leest over het vernederen, het genieten van andermans pijn en de wreedheid van de bureaucratie, ben je verbaasd over hoe vriendelijk Surinamers zijn gebleven.”

Wij slaven van Suriname
Anton de Kom
Gebonden 20,00

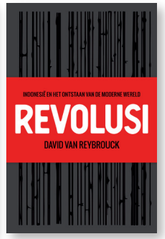

OVER ONZE KOLONIALE GESCHIEDENIS

“Een ongelofelijk goed geschreven boek over de vrijheidsstrijd in Indonesië, dat opnieuw laat zien: wat hebben we daar in hemelsnaam gezocht? Soms staat er ineens een kernachtig zinnetje in dat je een glimlach ontlokt. Dat Soekarno graag mee wilde naar Australië met de Nederlandse bestuurlijke elite en dat ze dat niet wilden. Waarop Van Reybrouck zegt: ‘Hadden ze dat maar wel gedaan, dat had heel wat problemen gescheeld’. Er is met een blik van buiten, in dit geval van een Belg, gekeken naar onze koloniale geschiedenis, die we zelf niet wilden zien.”

Revolusi
David van Reybrouck
Gebonden 39,99

OVER ‘THUIS’

“Een speelse dichtbundel, geschreven in lenig Nederlands. Hij heeft vijf prijzen gewonnen. Radna Fabias komt van Curaçao. Ze is kritisch op gemeenschappen, ook op die van haar. Ik vond het buitengewoon eerlijk.”

Habitus
Radna Fabias
Paperback 20,00

U heeft een grote liefde, over wie u nooit spreekt. Speelt zij een rol in uw schrijfproces?
“Zij leest mee. Ik lees het nooit voor, dat vindt ze vervelend. Ik print het uit, ga achter mijn bureau zitten en zij gaat in een stoel tegenover mij zitten lezen. Ze heeft het grote talent om één gefronste wenkbrauw te tonen, en dan weet ik al genoeg. Dan heb ik een aanstellerig woord of iets flauws gebruikt, of iets onduidelijks. Dan maak ik een aantekening en verander het.”

Die nieuwe roman die geduldig ligt te wachten, waar gaat die over?
“Zal ik het nou zeggen? Ach, waarom niet. Ik was tien toen mijn vader doodging. Ik heb hem in een paar romans laten figureren, maar hij is nog zo ongelofelijk aanwezig, als een dreigende schaduw in mijn leven. En ik win het van die schaduw door erover te vertellen, want van alles wat je pijn doet moet je een verhaal maken. Het heet: *Vader belt aan*. Mijn vader staat voor de deur, ik doe open, en hij begint te vertellen. Ik heb allerlei feiten over zijn leven door twee studenten laten uitzoeken. Zo geef ik hem een leven na de dood. Dat is heel leuk.”

Echt? Uit uw romans doemt een onaangename man op.
“Hij was vooral een halvegare. Maar als je oud wordt zit er niks anders op dan van je boosdoener te gaan houden. Ja, ik ben van hem gaan houden, omdat ik troost heb gezocht.” Pakt zijn mobiele telefoon. “Ik ga je voor de grap een stukje voorlezen.

In de nalatenschap van mijn moeder vond ik de volgende brief:
Je kan je vader niet meer zien. Maar ik jou wel. Mijn ogen volgen jou dag en nacht. Ik laat je niet los. Luister goed naar je moeder. En stel haar niet teleur. Wees niet jaloers op vriendjes die wel een vader hebben. Je vader, Victor Justin Mulder, is nu een engel en waakt over jou. Doe je best op school, en kies later een beroep waar je gelukkig in zult zijn. Het spijt me dat ik je nooit meer op de motor kan meenemen. Haal een motorrijbewijs. Heerlijk, die wind onder je overhemd. Je bent nu tien jaar oud en over drie maanden ben je elf. Ik verloor mijn vader op mijn vijftiende. Op mijn zestiende werd ik soldaat. De oorlog heeft mij gesloopt. Vecht nooit voor een vlag of land. Je krijgt stank voor dank. Vlucht. En wreek mijn dood.
V.J. Mulder, 5 september 1956.
PS. De ziekenauto rijdt nu voor. In haast. Een kus.

Van Dis blikt vrolijk op van het scherm. “Zo begint het, en vier regels later staat hij voor de deur. En nu woon ik samen met mijn vader. Mijn buurmannen vroegen meteen: ‘Is dat je vriend?’ Ik zei: nee, dat is mijn vader. ‘Maar hij is nog zo jong.’ Ja, hij is nooit ouder geworden. Hij is 41, en ik ben 74.” Lacht: “Maar nu is hij niet mee, hoor. Haha.”

Probeert u al schrijvend iets van uw oude pijn op te lossen?
“Ik probeer meer om de pijn te benoemen. Je moet je pijn omarmen, er een vriend van maken. Je moet het kwaad in het gezicht kijken. Ik loop niet meer voor mijn vader weg, ik kijk hem aan en vraag me af: wat gebeurt er met je als je vader zelfmoord pleegt op je vijftiende? Wat gebeurt er met je als er geen geld is, en de enige uitweg is het weeshuis of dat fokking stomme leger, het KNIL? Waar jij als Indo de vuile karweitjes mag opknappen.”
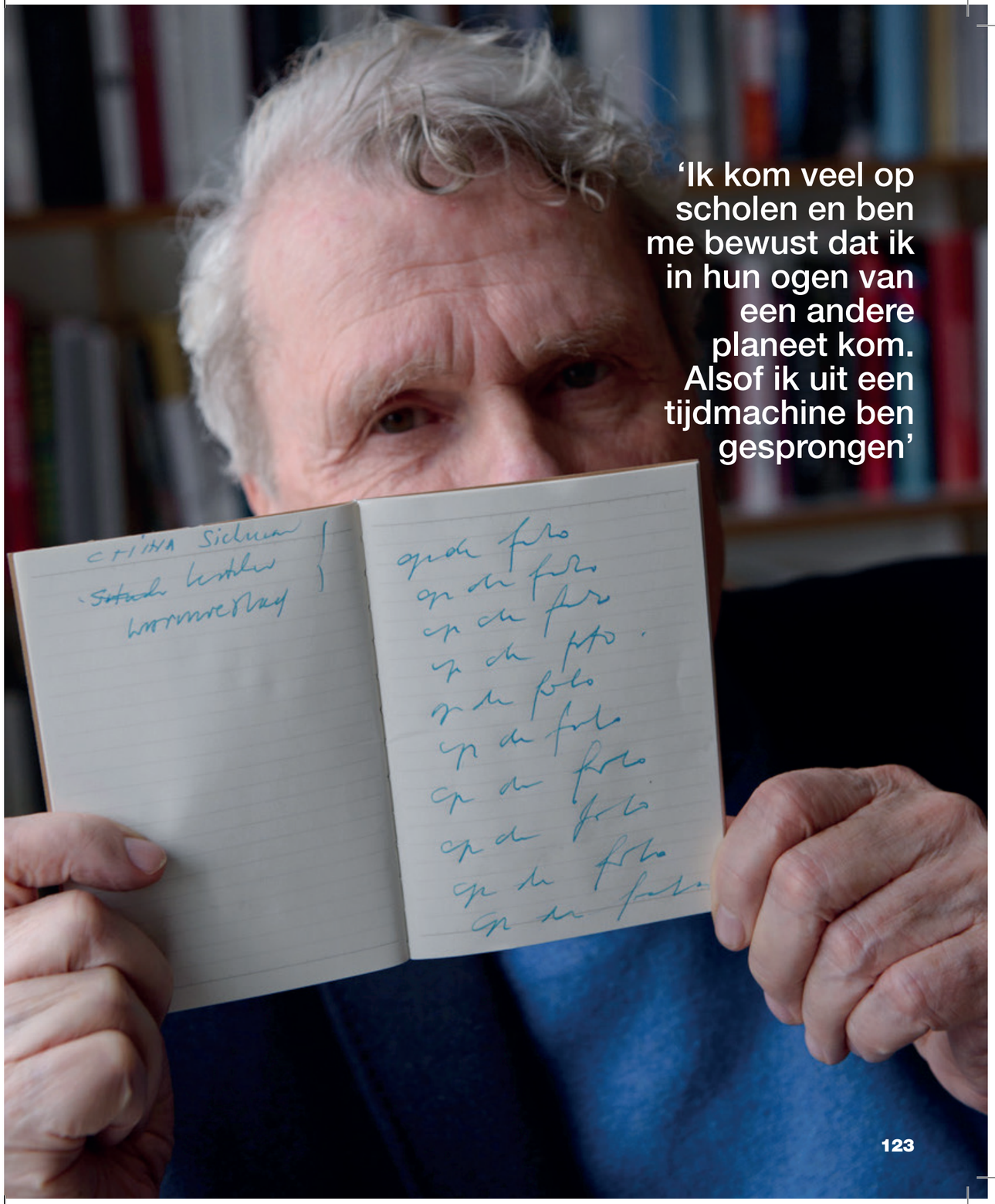
Ooit zei u: “Mijn vader heeft het alfabet er letter voor letter ingeramd.” Is de liefde voor literatuur met die klappen meegekomen?
“Nee, maar wel van mijn zusjes. Vooral van mijn middelste zusje, Sonja. Zij gaf mij mijn eerste dichtbundel, *Dichters van deze tijd*. Zij las mij voor en wijdde mij in. Met haar ben ik toen ik tien was mee naar ballet geweest, *De groene tafel* van Kurt Jooss in het theater van Grand Hotel Gooiland. Prachtig. Hoe ouder ik word, hoe dankbaarder ik haar daarvoor ben. Mijn moeder was een *compulsive reader*. Ze las altijd, voornamelijk om er niet te zijn omdat het leven voor haar te ingewikkeld was. Ze las alles door elkaar en de hele dag. Ik betrap mezelf erop dat ik dat nu ook begin te doen, want ik lees plotseling elke middag, ook om deze kuttijd door te komen. Ik schrijf me vrij en ik lees me op reis.” **O**